

OTEVÍRAJÍCÍ VIDĚNÍ

JOSEF CIBULKA, Filozofický ústav SAV, Bratislava

Účastníci Petříčkových bratislavských přednášek (první byla v roce 1992) vděčí Miroslavovi Petříčkovi za jeho interpretace Derridy, jež jim umožnily soustředěněji pronikat k jádru Derridovy argumentace.¹

Letošní Petříčkova přednáška v Bratislavě (v listopadu 1996) sledovala vzájemné proplétání vidění a diskursu u Lyotarda a Deleuze. Kroužila kolem Merleau-Pontyho vise, že právě distancující vzdalování se předmětu, jež je skryto ve vidění, je oním pou-tem, jež mě spojuje s tím, co mi je dáno ([13], 166).

Pokusme se rozvinout Petříčkův podnět a uvážít vnitřní možnosti, jež by nabízelo přiblížení Derridových a Merleau-Pontyho filosofických motivů.

Merleau-Ponty a Derrida představují dvě odlišné a navzájem se doplňující cesty filosofického pohledu na generování smyslu. Tím, že Petříček nyní propojuje oba tyto proudy, nachází pro oba nové impulsy.

Derrida se bouří proti "strukturálnímu vábení", jako by aristotelský telos řeči už zvládl mnohoznačnost ([9], 265). Stále znovu odhaluje, že jakákoliv domnělá jednota významu je zásadně rozptýlená [4]. Temporalizovanou spodní vrstvou postupu označování je tak zvaná "diférence", jež totálně rozrušuje a rozvrací vše fixní. Každý jednotlivý znak musí projít oklikou nepřehledných a měnících se konfigurací jiných znaků, než se zviditelní, než identifikuje sám sebe ([5], 167). Derrida takto vystopává generující možnosti smyslu ([8], 520).

Tak dává konkrétní filosoficko-sémantickou podobu Merleau-Pontyho visi postihování smyslu ve stavu zrodu.

Merleau-Ponty dovádí údiv k vypovídání, odhaluje předegologické pole transcendentální anonymity ([18], 94; [13], 281). Dle Merleau-Pontyho je v uměleckém díle obsaženo více než sama idea — je v něm obsažena matrice ideje ([16], 100). Obraz je svým vlastním archetypem, je to způsob, jak odhalovat smysl. Umění neprodukuje to viditelné, ale činí viditelným ([2], 299).

Vnímání skutečností uměním je dle Merleau-Pontyho blízké specifickému vnímání dítěte. Dítě zakouší věci jako naléhavé a rivalizující. Nelze je plně kognitivně interiorizovat, neredukují se na jednotnou perspektivu, mají svoji odlišnou logizaci ([14], 41). Hovor i psaní překládají takovou zkušenost, jež se teprve stává textem díky slovu, jež je probouzí k bdělosti ([14], 163). Vědomí je odkázáno slovy Emmanuela Lévinase na to, co se teprve má konstituovat ([10], 49).

U Merleau-Pontyho se to, co vnímáme, vzpírá svému uvěznění do aktu vidění ([23], 155). Merleau-Pontyho "divoké, syrové vnímání, jeho polymorfismus nelze vyčerpat žádnými určitými formami." Bernhard Waldenfels přirovnává Merleau —

¹ Stejně tak Petříčkova předmluva k jeho překladu Derridových textů do češtiny.

Pontyho filosofický přístup k Rodinovu zobrazení koní v pohybu či k Ruisdalovu zobrazení zimního mlýna z hlediska skupiny lidí na obraze, kde je divák vtažen do obrazu a nestojí proti obrazu jako jeho pozorovatel ([23], 154).

Shromáždil jsem takto úvodem některé Merleau-Pontyho myšlenky, jež činí jeho přístup zvláště blízkým současným postmoderním pohledům [11].

Tento moment však je pro Merleau-Pontyho jen prvním přiblížením k vlastní filosofické problematice.

Někteří současní filosofové, kteří navazují na Merleau-Pontyho, staví do popředí ty stránky Merleau-Pontyho myšlení, jež jej prezentují jako filosofa jednání a jako ontologického zvěstovatele iracionálních hlubin bytí, v němž jako by se rozpouštěla subjektivita a reflexe. Tak Charles Taylor tvrdí, že u Merleau-Pontyho je pole vnímání strukturováno určitým způsobem, protože to je pole možného jednání ([21], 148). Vyzvedává Merleau-Pontyho příměř, že svět obklopuje subjektivita, a pohrává si s ní, jako si mořské vlny pohrávají s vrakem na břehu ([21], 202-203).

I v Petříčkově přednášce hraje významnou úlohu Merleau-Pontyho termín "chiasma", vyjadřující nerozlučnost propletení rozličných momentů vidění skutečnosti i skutečnosti samé.²

Ale Merleau-Ponty nekritizuje novověký reflexivní postoj z hlediska nějakého návratu k ontologismu. Tvrdí, že abych mohl svět opravdu spatřit, musím zlomit svoji předchůdnou důvěrnost vůči světu ([12], 10). Abych mohl cokoli zakoušet, nesu v sobě rozvrh své zkušenosti ([12], 421). Vidění je určitou organizací zkušenosti, již se reorganizuje zorné pole ([22], 201). "Svět vnímání" nelze prostě najít, je nutno jej rekonstruovat namáhavou prací, jež připomíná vykopávky, uskutečňované archeologem ([22], 161).

Bytí neleží přede mnou, nýbrž je průsečником mých vlastních jednání a jednání druhých lidí ([13], 177). Nemohu vidět věci před sebou zcela nahé — sám můj pohled je obkládá "masem" ([13], 173). Pohled ohmatává věci a prolíná se s nimi, je tkanivem, jež není reflexivní interpretací předmětů ([13], 175).

Pro Merleau-Pontyho se stala osudem filosofie Husserlova slova z *Karteziánských meditací* o němže zkušenosti, kterou teprve máme dovést k čiré formulaci jejího smyslu ([6], 40). "Cogito" je dotykem mého bytí a bytí světa, je pohybem transcendentování, jímž jsem já sám. Merleau-Ponty se noří do věcí, aby je překvapujícím způsobem prožíval. V jeho pojetí není úkolem filosofie vypreparovat transcendentální podmínky zkušenosti, zviditelnit dimensi transparency, ale postihnout vnímané v jeho "hustotě", ale prokázat význam, jež jsme fundovali v jeho legitimitě, pro toto originální pole ([6], 41 a n.).

Eidetické variace neodhadují nějaké "tvrdé jádro" předmětů, ale vyjadřují naše nikdy neuzavřené putování fenomenologickým polem ([18], 94).

Merleau-Ponty nabádá fenomenologickou filosofii, aby se usídlila tam, kde se ještě nerozlišují reflexe a intuice ([12], 172). Fenomenologické pole se otevře naší

² V případě "chiasma" jde o alegorii tak těsného propletení, jakou je vrůstání cév do tkaniva organismu. Rudolf Boehm dává své úvaze o vztahu Merleau-Pontyho filosofie k Heideggerově filosofii titul "Chiasma".

reflexi jen tehdy, zaútočíme-li na místě, kde je rozpolceno ([18], 92), kde odhalíme určité trhliny ([15], 81).

Dle Merleau-Pontyho je sebeklamné jak pouhé přelétání věcí optikou eidetických podstat, tak i splynutí s věcmi v jejich bezprostřednosti. Oba tyto protichůdné pohledy mají společné to, že uzavírají náš pohled, že zneuznávají zprostředkování ([13], 168).

Poznání a diskurz jsou jen předstupněm dimense společenské praxe, jež je dimensí komunikace, výrazu, zacházení ([17], 168). Podobně jako T. W. Adorno nazývá "dialektikou" úsilí postihnout předmět i tam, kde předmět vzdoruje pravidlům myšlení (1), 147), i Merleau-Ponty postuluje "dialektiku bez syntezy", pojímající význam jen jako pohybující se tendenci ([13], 128 a n.).

Nejvýznamnější žijící fenomenologický myslitel Marc Richir [20] chápe jako lidskost v člověku "to, co se propůjčuje k vytváření smyslu", přičemž tvořivé momenty lidské praxe prorážejí historicky a sociálně instituované praktiky ([19], 13).

Citovali jsme už B. Madisona, jenž se táže, zda Merleau-Ponty anticipoval současnou postmodernistickou vlnu. Z naší úvahy však vyplývá spíše něco opačného: Merleau-Ponty, ač byl předchůdcem postmodernismu, byl především jeho dovršitelem.

Merleau-Ponty se zamýšlel nad úkazem, že po Hegelovi vyvstala filosofická prázdnota, že Marx, Kierkegaard a Nietzsche začínají popíráním filosofie ([14], 110). Něco analogického vidíme i u současné vlny postmodernizmu. Petříčková přednáška, jež podnítila naši úvahu, naznačuje, jak postmodernistické motivy ve své zralé podobě hledají pro poetizaci vnímání hluboké spekulativní kontury. Merleau-Ponty je úrodnou půdou takového hledání.

LITERATURA

- [1] ADORNO, T. W.: Negative Dialektik. Gesammelte Schriften VI. Frankfurt n/M 1973.
- [2] BOEHM, G.: Der stumme Logos. In: Leibhaftige Vernunft. Spuren von Merleau-Pontys Denken (ed. A. Métraux, B. Waldenfels). Mnichov 1986.
- [3] DERRIDA, J.: Texty k dekonstrukci. (Texty z let 1967-1972). Bratislava 1993.
- [4] DERRIDA, J.: Marges de la philosophie. Paříž 1972.
- [5] DERRIDA, J.: La dissémination. Paříž 1972.
- [6] DESANTI, J. T.: Der Leib der idealen Objekte. In: viz [2].
- [7] FRANK, M.: "Difärence" und "autonome Negation". In: Frank: Das Sagbare und das Unsagbare. Studien zur deutschfranzösischen Hermeneutik und Texttheorie. Erweiterte Neuausgabe. Frankfurt n/M, Suhrkamp 1990.
- [8] FRANK, M.: Entropie der Sprache. Überlegung zur Debatte Searle-Derrida. In: viz [7].
- [9] GLENDINNING, S.: Analytická a kontinentální filosofie. Pře Austina a Derridy. In: Filosofický časopis 1966, č. 2.
- [10] LÉVINAS, E.: Über die Intersubjektivität. In: viz [2].
- [11] MADISON, G.: Merleau-Ponty und die Postmodernität. In: viz [2].
- [12] MERLEAU-PONTY, M.: Phänomenologie der Wahrnehmung. Berlin 1966.
- [13] MERLEAU-PONTY, M.: Das Sichtbare und das Unsichtbare. Mnichov 1986.
- [14] MERLEAU-PONTY, M.: Vorlesungen I. Vorlesungen VI. Berlin-New York 1971.
- [15] MERLEAU-PONTY, M.: Die Prosa der Welt. Mnichov 1984.
- [16] MERLEAU-PONTY, M.: Das Auge und der Geist. Hamburg 1984.

- [17] MERLEAU-PONTY, M.: Die Abenteuer der Dialektik. Frankfurt n/M 1974.
- [18] RICHIR, M.: Der Sinn der Phänomenologie. In: Das Sichtbare und das Unsichtbare. In: viz [2].
- [19] RICHIR, M.: Pravda zdání. In: Host č. 3-4, Brno 1993.
- [20] RICHIR, M.: Recherches phénoménologiques. Brusel, Ousia 1993.
- [21] TAYLOR, CH.: Leibliches Handeln. In: viz [2].
- [22] WALDENFELS, B.: Phänomenologie in Frankreich: Frankfurt n/M. 1983.
- [23] WALDENFELS, B.: Das Zerspringen des Seins. Ontologische Auslegung der Erfahrung am Leitfaden der Malerei. In: viz [2].

Autor je externým spolupracovníkom grantového projektu č. 2/1191/96 vo Filozofickom ústave SAV.

PhDr. Josef Cibulka, CSc.
Astrová 50
821 01 Bratislava
SR